

PRIVAČIŲ MIŠKŲ SAVININKŲ TEISIŲ IR PAREIGŲ TEISINIO REGULIAVIMO PROBLEMOS IR IŠŠŪKIAI

Dalia Perkumienė, Gita Bogužaitė

Kazimiero Simonavičiaus universitetas

Anotacija

Teisės aktų gausa miškų naudojimo, valdymo ir apsaugos klausimais, ypač privačių miškų savininkų atveju, sukelia problemų dėl jų taikymo. Su teisiniais iššūkiais susiduriama analizuojant konkrečias, su privačių miškų savininkų teisėmis ir teisėtais interesais susijusias praktines situacijas. Problemos šioje srityje taip pat kyla priimant sprendimus dėl miškų racionalaus bei tvaraus naudojimo, todėl svarbus tinkamas teisės aktų taikymas siekiant nepažeisti teisės aktuose numatytų teisiųjų normų. Straipsnyje nagrinėjamos privačių miškų savininkų teisių ir pareigų teisinio reguliavimo problemos ir iššūkiai. Iššūkiai ir problemos yra neišvengiami analizuojant Lietuvos privačių miškų savininkų situaciją. Pastebima, kad jie yra susiję su biurokratija, trūkstantomis žiniomis apie miško valdymą, aplinkosaugos ribojimais, klimato kaitos poveikiu ir poreikiu tinkamai pritaikyti miškų politiką.

Raktiniai žodžiai: privatus miškas, privataus miško savininkas, privačių miškų savininkų teisės ir pareigos

Įvadas

Temos aktualumas. Miškai ir kitos miškingos žemės užima 40% viso Europos Sąjungos (ES) sausumos ploto. Dėl strateginės svarbos miškams yra taikomos skirtingos žemės naudojimo strategijos, siekiant patenkinti didėjančią konkurenciją tarp miško gėrybių ir ekosistemų paslaugų (Sotirov et. al., 2015). Miškai yra vertingas gamtos išteklius. Miškai turi didelės reikšmės ekonomikai, aplinkai bei socialinei gerovei. Vis dažniau kilusios aplinkosauginės problemos, kaip kad klimato kaita, daro didesnę spaudimą miškų ištekliams ir jų valdymui (Sotirov et. al., 2015). Miškų savininkai, įskaitant privačius asmenis ir įmones, susiduria su sudėtingomis teisinėmis situacijomis, kurios gali riboti jų teises ir galimybes tvariai ir efektyviai valdyti miškus. Ši tema yra labai aktuali ir reikalauja išsamios analizės.

Problemine situacija. Miško savininkai dažnai susiduria su teisiniais iššūkiais, susijusiais su skirtingais teisės aktais ir reglamentais, kurie gali būti painūs ir prieštaraujantys vieni kitiems. Taip pat gali kilti problemų dėl neaiškių taisyklių ir procedūrų, susijusių su miškų valdymu ir naudojimu. Iškyla iššūkių dėl skirtingų valdžios institucijų kompetencijos sričių persipynimo. Naujausi teisės aktų pakeitimai gali turėti įtakos miško savininkų teisėms ir pareigoms, todėl tikslinga atlikti išsamią teisės aktų analizę.

Temos naujumas. Temos naujumas yra susijęs su nuolat kintančiais Lietuvos Respublikos teisės aktais, kurie reglamentuoja miškų valdymą ir apsaugą. Būtina iširti, ar pastaraisiais metais buvo pakeitimų teisės aktuose, kurie galėtų daryti įtaką miško savininkų teisėms ir valdymo galimybėms.

Tyrimo tikslas - išanalizuoti Lietuvos Respublikos teisės aktus identifikuojant, kokios teisinės kliūtys ar galimybės gali kilti miško savininkams, siekiant užtikrinti tvarų miško valdymą, gamtos apsaugą ir ilgalaikį miškų išteklių panaudojimą.

Tyrimo objektas. Tyrimo objektas yra Lietuvos Respublikos teisės aktai, reglamentuojantys miškų valdymą ir apsaugą bei jų poveikis miško savininkams.

Tyrimo metodika. Šiame tyrime taikomas Lietuvos Respublikos teisės aktų analizės metodas. Jo pagalba analizuoti nacionaliniai ir tarptautiniai teisės aktai, teismų praktika, aktuali tiriamai temai atskleisti mokslinė literatūra.

Privataus miško ir privataus miško savininkų samprata

Jungtinių Tautų Maisto ir žemės ūkio organizacijos teigimu, privatūs miškai apibrėžiami kaip miškai, priklausantys asmenims, privatiems kooperatyvams, korporacijoms ir kitiems verslo subjektams, privačioms institucijoms (Food and Agriculture Organization, 2018). Remiantis pateikta sąvoka, privatų mišką būtų galima apibūdinti kaip žemės plotą su medžiais, kurie priklauso privačiam asmeniui, įmonei ar organizacijai. Miško savininkai - valstybė, fiziniai ir juridiniai asmenys ir užsienio valstybėse įsteigtos organizacijos, neturinčios juridinio asmens statuso, tačiau turinčios civilinį teisnumą pagal tų valstybių įstatymus, įstatymų nustatyta tvarka įgiję nuosavybės teisę į miškus (Lietuvos Respublikos miškų įstatymas, 1994). Taigi, ši sąvoka apibrėžia miško savininkus, bet privataus miško savininkų sampratos literatūroje nėra. Remiantis Lietuvos Respublikos miškų įstatymu galima teigti, jog privataus miško savininkas yra fizinis asmuo, įgijęs nuosavybės teisę į mišką. Privataus miško savininkas turi teisę ir atsakomybę valdyti mišką, planuoti medžioklės veiklą, rinkti medieną ar gauti pajamų iš kitų miško gėrybių. Šie miško savininkai gali turėti įvairių tikslų, tokių kaip pelno generavimas, natūralių buveinių išsaugojimas, ekosistemų palaikymas ar poilsis. Privačius miškus atkuria, tvarko ir naudoja privačių miškų savininkai, laikydamiesi šio įstatymo, taip pat Vyriausybės ar jos įgaliotos Aplinkos ministerijos,

atsižvelgiant į privačių miškų savininkų organizacijų siūlymus, tvirtinamų Privačių miškų tvarkymo ir naudojimo nuostatų ir kitų miškų ūkio veiklą reglamentuojančių teisės aktų. Privačių miškų savininkai įstatymų nustatyta tvarka turi teisę jungtis į asociacijas ir kooperatyvus, steigti įmones ir organizacijas. Valstybė skatina ir remia privataus miškų ūkio plėtrą, privačių miškų savininkų savivaldos organizacijas, teikiančias miško savininkams konsultavimo ir ūkines paslaugas. Miško savininkų kooperatyvams taikomas žemės ūkio kooperatyvų statusas (Lietuvos Respublikos miškų įstatymas, 1994).

Privataus miško savininkų teisių ir pareigų reguliavimas

Privataus miško savininkų teisių ir pareigų teisinis reguliavimas Lietuvoje yra pagrįstas įvairiais teisės aktais. Tokie teisės aktai, kaip Lietuvos Respublikos miškų įstatymas, Lietuvos Respublikos žemės įstatymas nustato teises, pareigas ir ribojimus, kurių turi laikytis privataus miško savininkai. Reikia paaisyti teisės aktų, kurie apibrėžia aplinkos apsaugą. Miškų valstybės kontrolės teisės aktai reglamentuoja miškų valstybės kontrolę, patikrinimus ir įgaliojimus siekiant užtikrinti teisės aktų laikymąsi ir miškų tvarumą. Svarbu paminėti, kad kai kuriais atvejais savininkai gali sudaryti sutartis su žemės nuomininkais ar naudotojais dėl miško valdymo ir naudojimo, taigi, miško savininkų pareigų reguliavimo išmanymas yra esminis dalykas, norint užsiimti tokia veikla teisėtai. Analizuojant teisių ir pareigų reguliavimą, būtina išskirti pagrindinius iššūkius. Pirmiausia tai teisės aktų neaiškumas ir nenuoseklumas. Sudėtingi ar nepakankamai aiškūs teisės aktai dėl miškų valdymo ir naudojimo gali kelti problemų jų savininkams, nes neaiškiai supratus, kokie veiksmai leidžiami ir kokios yra savininkų teisės, galima jas (nežinant) pažeidinėti. Valstybinės miškų tarnybos duomenimis, privačioje žemėje yra apie 20 tūkst. ha savaiminukais apaugančios ne miško žemės, kurią ateityje, sudarius palankias sąlygas, sumažinus teisinius reikalavimus ir apribojimus, taip pat skiriant dar didesnę paramą žemės savininkams teritorijų priežiūrai, apsaugai ir tvarkymui, žinoma ir dėka žemės savininkų iniciatyvos, būtų galima paversti mišku (Mozgeris et. al., 2021). Taigi, Valstybinės miškų tarnybos duomenimis, teisiniai reikalavimai, apribojimai ir finansinė parama yra patys reikšmingiausi faktoriai skatinant miškingumą. Nė kiek ne mažiau dėmesio susilaukia skiriamų leidimų gavimo sudėtingumas. Skirtingoms miško veikloms, pvz., medienos ruošimui ar statyboms, gali reikėti gauti skirtingus leidimus, kurie gali būti biurokratiški ir užtrukti ilgą laiką. Čia atsiranda ir aplinkosaugos ribojimai. Aplinkosaugos teisės aktai riboja tam tikras veiklas miške, siekiant išsaugoti biologinę įvairovę ir aplinką. Dažnai tai sukelia konfliktus tarp savininkų norų ir aplinkosaugos reikalavimų. Miškų įstatymo pagrindais draudžiama atlikti kirtimus bei naudoti miško išteklius negavus tam skirto leidimo. Leidimus kirsti mišką išduoda Lietuvos Respublikos Aplinkos ministerijos regionų aplinkos apsaugos departamentų pareigūnai. Privačių miškų tvarkymo ir naudojimo nuostatai (Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. liepos 24 d. nutarimo Nr. 799, 2007) yra patvirtinti Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Yra išimčių, kaip kad valymo darbai, tačiau visais kitais atvejais miško savininkai prieš kirsdami medžius savo miške privalo kreiptis į regionų aplinkos apsaugos departamento agentūrų pareigūnus. Sprendimą dėl miško kirtimo leidimų išdavimo tvarkos detalčiai reglamentuoja Lietuvos Respublikos Aplinkos ministro įsakymas (Lietuvos Respublikos Aplinkos ministro 2004 lapkričio 10 d. įsakymas Nr. D1 – 577, 2004). Į aprašymą, kuris formuoja šios tvarkos pagrindą, įtraukta nuostata nustato, jog kiekvienam privataus miško savininkui ar jo atstovui, gavus notaro patvirtintą įgaliojimą, yra suteikiami leidimai. Medžių kirtimai derinami taip, kad visoje šalyje neviršytų natūralaus prieaugio per tą patį laikotarpį. Kitas esminis faktorius yra teisiniai ginčai. Skirtingos teisminės interpretacijos ar ginčai dėl teisės aktų galiojimo gali sukelti problemų ir nesutarimų dėl miško valdymo ir naudojimo. Gali kilti klausimas dėl to, ar neapsiribojama savininko interesais ir jo teise tvarkyti, naudoti ir valdyti savo turta, kaip tai nurodo Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 straipsnis (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992). Vis dėlto, savininkams yra suteikta teisė įsigyti, parduoti, perduoti dovanomis, keistis, užstatyti miško žemę, vadovaujantis numatyta teisės aktais tvarka. Lietuva, palyginti su vakarų Balkanų šalimis, yra pažengusi privačių miškų valdymo srityje. Galima pasidžiaugti, kad teisės aktai yra taikomi, naudojami. Štai kiek kitaip yra Makedonijoje. Dėl politinių permainų Pietryčių Europoje, kurios prasidėjo praėjusio amžiaus dešimtojo dešimtmečio pradžioje su Jugoslavijos žlugimu, šalis visame šiame regione pergyvena sudėtingą politinį, socialinį ir ekonominį pertvarkymo procesą (Weiland, 2010). Tai apima ir miškų politikos sritis bei privataus miško valdymo ir planavimo aspektus. Miško išteklių vertinimo ataskaitoje miško nuosavybė apibrėžiama kaip įstatymine teise laisvai ir išimtinai naudoti, kontroliuoti, perduoti ar kitaip gauti naudos iš miško. Nuosavybės teisę galima įgyti perleidžiant, pavyzdžiui, parduodant, dovanojant ir paveldint (Fao, 2015). Toje pačioje ataskaitoje taip pat apibrėžiamos dvi nuosavybės struktūrų rūšys: valstybei priklausantis miškas arba Viešojo administravimo administraciniai padaliniai, arba viešajam administravimui priklausančios institucijos ar korporacijos. Privatus - miškas, priklausantis asmenims, šeimoms, bendruomenėms, korporacijoms ir kitiems verslo subjektams, privačioms religinėms ir švietimo įstaigoms, pensijų ar investiciniam fondams, nevyriausybiniams organizacijoms, gamtos saugos asociacijoms ir kitoms privačioms institucijoms. Šiaurės Makedonija yra įsipareigojusi prisijungti prie ES, o stojimo procesas reikalauja nacionalinių ir ES teisės aktų suderinimo, todėl dalis teisės aktų bus perkelta

į nacionalinę miškų politiką. Aplinkos politika neseniai buvo perkelta į pagrindinį ES politikos formavimo etapą, o Europos Komisija pradėjo tokias programas kaip Europos žaliasis kursas, kurios yra pagrindiniai jos ekonomikos augimo strategijos varikliai. Šios ES politikos kryptys grindžiamos gero valdymo principais ir tuos pačius principus Šiaurės Makedonijoje reikia įgyvendinti nacionaliniu lygmeniu. Nauja, būsima, ES inicijuota miškų politika užtikrins, kad vientisumas yra kažkas, ko reikia ateinančiu laikotarpiu. Ekspertų išvados rodo, kad reikia atskaitingų ir skaidrių procesų, leidžiančių apsaugoti savo teises į informaciją. Viena iš sąlygų kuriant veiksmingą politiką yra tvarus ir atsakingas miškų valdymas (Stojanovski, 2022).

Privataus miško savininkų teisių ir pareigų reguliavimo problemos

2022 metų Aplinkos Ministerijos atliktame tyrime įvardijamos problemos, su kuriomis susiduria privačių miškų savininkai. Kaip ir aptarta anksčiau, reguliavime iškyla biurokratijos sudėtingumas. Net 24,3% apklaustųjų paminėjo biurokratizmą. Tačiau 2019 metų apklausoje pasisakiusių skaičius siekė net 36,8%. Įdomu, kad biurokratizmo mažinimą paminėjo miškininkystės išsilavinimo neturintys asmenys. Net 49,1% respondentų pasisakė už biurokratizmo mažinimą ir daugiau laisvės tvarkant savo nuosavą mišką. Visgi, dabartiniu institucijų valdymo darbu patenkinti 24,9% apklaustų miško savininkų, o 26% teigia, kad reikalingas didesnis įsitraukimas, tam, kad miško valda būtų tinkamai tvarkoma. Beveik dvigubai išaugo skaičius tų, kuriems trūksta bendrųjų žinių, pvz., kaip ūkininkauti miške. 2019 metais apie tai pasisakė 12,8% , o 2022 metais - net 24,4% miško savininkų. Akivaizdu, kad reguliavimo problemos yra ir niekur neišnyko, tačiau didžiausia problema pasak respondentų yra miško valdos dydis. Menki plotai nepalankūs ekonominiu požiūriu. Net 27,2% apklaustųjų pasisako už žinių trūkumą tam, kad gautų ES paramą. Tai atsispindi ir miško savininkų apklausoje, nes, pasak jų, nėra su kuo pasikonsultuoti dėl miškų ūkio veiklos vykdymo. Aplinkos Ministerijos pateiktoje ataskaitoje aiškiai pažymima, kad respondentai, kurie nesiekia 55 metų amžiaus ir skundžiasi informacijos trūkumu, dažniau yra neįgiję išsilavinimo miškininkystės srityje. Norą dalyvauti mokymuose, kurie suteiktų žinių apie ūkininkavimą miške, pareiškė daugiau nei 40% apklaustųjų. Tai yra šviesios ateities pavyzdys, kadangi privatūs miško savininkai siekia tobulėti. Galime teigti, jog tokie apmokymai galimai papildytų specialistų gretas, kurie galėtų dalintis žiniomis apie miškininkystę. Teisės aktų išmanymas ir miškininkystės žinios paskatintų Lietuvos miškų plėtrą (Lietuvos Aplinkos Ministerija, 2022). Europoje žemės savininkai gamtos apsaugos ir valdymo metodus gali vertinti kaip riziką savo ekonominiams ar kitiems interesams, todėl jie gali bandyti pašalinti saugomas augalų rūšis arba sunaikinti saugomas gyvūnų buveines kol vyriausybė neįves apribojimų kaip žemės savininkai gali naudoti savo turtą (Jokinen, et. al., 2018). Didinti miškininkystės indėlį į biologinės įvairovės išsaugojimą buvo ir yra sudėtinga. Pasak Europos Komisijos, miško buveinių ir rūšių apsaugos būklė ES vis dar nerodo gerėjimo ženklų. Kadangi apie 60 % ES miškų priklauso privačiai nuosavybei (FAO, & UNECE, 2020), direktyvoms įgyvendinti reikėtų ir ekologiškai veiksmingų, ir vietiniu mastu pripažintų būdų, o svarbiausia - pasiekti jų ekologinius tikslus (Strategy, 2013). Teisinis reguliavimas tampa itin sudėtinga sritis, nes aplinkos apsaugos ir teisės išmanymas nėra vienintelės sritys, kurias būtina išmanyti norint taisyklingai rūpintis savo valdomis. Kitų šalių praktikomis dalintis būtina, ypatingai suaktyvėjus klimato kaitai, norint semtis patirties iš šalių, kurios su sausromis susiduria kone kasdien. Klimato kaita yra pagrindinė dabartinės Jungtinės Karalystės (JK) miškų politikos varomoji jėga, todėl reikia keisti miškų valdymo praktiką. Didžioji dalis JK miškų priklauso privačiam sektoriui todėl politikos įgyvendinimas priklauso nuo privačių miškų savininkų ir valdytojų suvokimo ir veiksmų. Lietuvoje klimato kaitos problemos nėra taip opios kaip Jungtinėje Karalystėje. 2014 metų Studijoje analizuojamas dabartinis miškų valdymo pokyčių potencialas, naudojant tyrimą Velse, JK dalyje. Miškų politika JK yra daugiasluoksnė. JK miškininkystės standartas (Forestry Commission, 2017) ir susijusios gairės suteikia pagrindą tvariam miškotvarkos valdymui. Naujausioje Standarto versijoje pirmą kartą įtrauktos klimato kaitos gairės. Kiekviena JK šalis (Anglija, Škotija, Velsas ir Šiaurės Airija) turi savo miškų strategiją, kuri apima atsaką į klimato kaitą. JK lygiu daugiausia dėmesio buvo skirta teisės aktų švelninimui, tačiau šalių strategijos apima prisitaikymą, skatinant rūšių pasirinkimą ir keičiant miškininkystės sistemas (Lawrence, et. al., 2014). Visoje JK beveik trys ketvirtadaliai miško priklauso privačiai nuosavybei, todėl privataus sektoriaus atsakas į miškų politikos tikslus yra labai svarbus. Priešingai nei daugelyje kitų šalių, kuriose miškų savininkai privalo parengti miškotvarkos planą, JK miško žemių savininkai gali patys nustatyti miškotvarkos tikslus arba palikti juos netvarkomus. Todėl pagrindinės JK politikos priemonės, skatinančios privačius savininkus tvarkyti savo miškus laikantis viešosios politikos, remiasi ne tiek reguliavimu (išskyrus medžių sveikatos atvejį), kiek konsultacijų ir dotacijų teikimu (Buizer, 2013).

Apibendrinimas ir išvados

Šiame straipsnyje nagrinėjamos privačių miškų savininkų teisių ir pareigų teisinio reguliavimo problemos ir iššūkiai Lietuvoje bei kitose šalyse, kaip antai Makedonijoje ir Jungtinėje Karalystėje. Išsamiai analizuota,

kaip teisės aktai reglamentuoja miškų valdymą, naudojimą bei apsaugą, kokie yra pagrindiniai iššūkiai ir problemos, susijusios su šių teisių ir pareigų reguliavimu. Privataus miško savininkai susiduria su daugybe teisinių iššūkių dėl teisės aktų sudėtingumo, nenuoseklumo, biurokratijos ir aplinkosaugos reikalavimų. Didelis miškų ekonominis ir ekologinis potencialas reikalauja tinkamo teisinio reguliavimo, kad būtų užtikrintas tvarus miškų valdymas ir apsauga. Teisinio reguliavimo esmė yra teisiniai aktai, tokie kaip Lietuvos Respublikos miškų įstatymas, kuris apibrėžia privačių miškų savininkų teises ir pareigas. Šie savininkai turi teisę planuoti medžioklės veiklą, gauti pajamas iš miško gėrybių ir kitaip valdyti savo mišką, tačiau teisės aktų aiškumas, nenuoseklumas ir taisyklių sudėtingumas gali kelti problemų dėl teisinių normų laikymosi. Iššūkiai ir problemos yra neišvengiami, analizuojant Lietuvos privačių miškų savininkų situaciją. Pastebima, kad jie yra susiję su biurokratija, trūkstamomis žiniomis apie miško valdymą, aplinkosaugos ribojimais, klimato kaitos poveikiu ir poreikiu tinkamai pritaikyti miškų politiką. Esminė problema yra maži miško valdos dydžiai, kurie riboja efektyvumą ir ekonominį naudingumą. Gerosios praktikos pavyzdžiai Jungtinėje Karalystėje remiasi privačių miškų savininkų ir valdytojų įsitraukimu. Privatūs miško savininkai turi galimybę nustatyti savo miškotvarkos tikslus ir veikti laisviau, tačiau skatinami veiksmingai prisitaikyti prie klimato kaitos ir atlikti tvaraus miškų valdymo veiksmus. Norint pagerinti privačių miškų savininkų situaciją, reikėtų siekti teisės aktų aiškumo ir suderinamumo, mažinti biurokratiją, plėtoti edukacines programas ir mokymus apie tvarių miškų valdymą bei aplinkosaugos reikalavimus. Taip pat būtina skatinti miškų savininkus bendradarbiauti ir dalintis gerąja patirtimi. Privačių miškų savininkų teisės ir pareigos yra svarbios tiek ekonominiu, tiek ekologiniu aspektais. Gerinant teisinį reguliavimą, teikiamą paramą ir edukaciją, galima sukurti palankias sąlygas tvariam valdymui ir taip prisidėti prie aplinkos apsaugos bei visuomenės gerovės.

Literatūra

Teisės aktai ir kiti norminiai dokumentai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės Žinios, 1992, Nr.33-1014. Aktuali redakcija nuo 2022-05-22.
2. Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. liepos 24 d. nutarimo Nr. 799 "Dėl privačių miškų tvarkymo ir naudojimo nuostatų patvirtinimo" pakeitimo, 2007 m. kovo 14 d. Nr. 248 // Valstybės žinios, 2007-03-20, Nr. 33- 119.
3. Lietuvos Respublikos Aplinkos ministro 2004 lapkričio 10d. įsakymas Nr. D1 – 577 Dėl biržių atrėžimo ir įvertinimo taisyklių patvirtinimo, V. Ž. 2004-11-17, Nr. 167-6157.
4. Lietuvos Respublikos miškų įstatymas. Valstybės žinios, 1994-12-14, Nr. 96-1872, galiojanti suvestinė redakcija nuo 2023-01-04. Įstatymas Nr. IX-240.

Moksliniai šaltiniai (monografijos, studijos ar jų dalys, moksliniai straipsniai)

1. Buizer M, Lawrence A (2013) "The politics of numbers in forest and climate change policies in Australia and the UK." *Env Sc Pol*.
2. FAO, & UNECE. (2020). "Who Owns Our Forests? Forest Ownership in the ECE Region."
3. FAO, F. (2015). "Global forest resources assessment 2015: how are the world's forests changing?". FAO, Rome.
4. Food and Agriculture Organization [FAO]. (2018). "Global Forest Resources Assessment 2020. Terms and Definitions."
5. Forestry Commission. (2017). "The UK Forestry Standard: The Government's approach to sustainable forestry."
6. Jokinen, M., Hujala, T., Paloniemi, R., & Vainio, A. (2018). "Private landowners and protected species: What sort of noncompliance should we be worried about?" *Global Ecology and Conservation*, 15, e00407.
7. Lawrence, A., Marzano, M. (2014). "Is the private forest sector adapting to climate change? A study of forest managers in north Wales." *Annals of Forest Science* 71, 291–300. <https://doi.org/10.1007/s13595-013-0326-4>.
8. Lietuvos Aplinkos Ministerija, 2022m. Privačių miškų savininkų apklausos rezultatai. [Žiūrėta 2023 m. Rugsėjo 7d.] Internetinė prieiga: <https://am.lrv.lt/lt/veiklos-sritys-1/miskai/privatus-miskai/2022-metu-privaciu-misku-savininku-apklauso-rezultatai>
9. Mozgeris, G., Skorupskas, R., Šviežikas, I., & Jasinavičiūtė, A. (2021). Miškų plėtros ne miško žemėje Lietuvoje galimybių studija.

10. Sotirov, M. M., Philippe Deuffic, I. Zivojinovic, G. Lidestav, D. Feliciano, et al.(2015). "United in diversity? Typology, objectives, and socio-economic characteristics of public and private forest owners in Europe." Concepts, methods, and findings in forest ownership research in Europe, pp.25-36. hal-02602234.
11. Stojanovski, V. (2022). "Policy Processes in the Institutionalisation of Private Forestry in the Republic of North Macedonia." Sustainability, 14(7), 4018.
12. Strategy, E. A. N. E. F. (2013). "For Forests and the Forest-based Sector." European Commission, 17.
13. Weiland, S. (2010). "Sustainability transitions in transition countries: forest policy reforms in South-eastern Europe." Environmental Policy and Governance, 20(6), 397-407.

Dalia Perkumienė, Gita Bogužaitė

Problems and challenges of legal regulation of the rights and obligations of private forest owners

Summary

The abundance of legislation on the use, management and protection of forests, especially for private forest owners, creates problems with their application. Legal challenges are faced by analyzing specific practical situations related to the rights and legitimate interests of private forest owners. Problems in this area also arise when making decisions about the rational and sustainable use of forests; therefore, it is important to apply the legal acts properly in order not to violate the legal norms provided for in the legal acts. The article examines the problems and challenges of legal regulation of the rights and obligations of private forest owners. Challenges and problems are inevitable when analyzing the situation of Lithuanian private forest owners. They are noted to be related to bureaucracy, lack of knowledge about forest management, environmental constraints, climate change impacts and the need to adapt forest policies.

Keywords: private forest, private forest owner, rights and obligations of private forest owners

BIRŽŲ RAJONO KADASTRO VIETOVIŲ POTENCIALO VERTINIMAS ŽEMĖS KONSOLIDACIJOS PROJEKTŲ RENGIMUI

Toma Karvelytė

Vytauto Didžiojo universiteto Žemės ūkio akademija

Anotacija

Pagrindinė ekonominė veikla Biržų rajone yra žemės ūkis, tačiau šis sektorius susiduria su nemažais iššūkiais, kaip karsto reiškiniai, sektoriaus orientacija į augalininkystę, kuri kuria mažesnę pridėtinę vertę, kaimo gyventojų senėjimas ir migracija bei kt. Siekiant didinti žemės ūkio konkurencingumą ir kaimo plėtrą, įveiklinant turimus rekreacinius ir kultūrinius išteklius svarbu valstybės ir ES teikiamas finansines galimybes naudoti kryptingai. Įvertinant, kad tiek Europos, tiek pasaulio mastu problemos, susijusios su žemės ūkio konkurencingumo didinimu ir kaimiškų vietovių įveiklinimu, įgyvendinamos pasitelkiant žemės konsolidaciją kaip įrankį, tyrimo metu siekiama įvertinti, kuriose atrinkose Biržų rajono savivaldybės kadastro vietovėse būtų efektyvu įgyvendinti žemės konsolidaciją. Tyrimui atlikti naudojamas daugiakriterinės analizės metodas. Naudojant įvairių kadastrų duomenų rinkinius, savivaldybės ir seniūnijų teikiamus duomenis parinkti 17 kriterijų, kuriais analizuotos 35 Biržų rajono savivaldybės kadastro vietovės, susijusios ekonominiais, aplinkosauginiais ir socialiniais aspektais. Atlikus analizę nustatyta, kad įgyvendinti žemės konsolidaciją būtų efektyviausia Obelaukių kadastro vietovėje, kadangi ši alternatyva reitingavime buvo pirmoje vietoje, nes turėjo daugiausiai stiprybių ir didžiausią Phi reikšmę.

Reikšminiai žodžiai: žemės konsolidacija, daugiakriterinė analizė, reitingavimas

Įvadas

Geografiniu atžvilgiu Biržų rajonas priskiriamas prie nacionalinės reikšmės regiono, nutolusio nuo pagrindinių Lietuvos didmiesčių (Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos) vidutiniškai apie 200 kilometrų į šalies šiaurės rytus. Biržų rajone vyraujanti ekonominė veikla yra žemės ūkis. Teritorija pasižymi išskirtinėmis geografinėmis ir gamtinėmis sąlygomis: gausus saugomų teritorijų tinklas, pasireiškiantys karsto reiškiniai, kurie riboja žemės naudojimo galimybes ūkinei veiklai.

Valstybės duomenų agentūros (toliau – VDA) duomenimis, 2021 m. pradžioje Biržų rajono savivaldybės gyventojų skaičius siekė 22 292 asmenis, o stebint 2015-2021 metų tendenciją gyventojų skaičius mažėjo. Nacionalinės žemės tarnybos (toliau – NŽT) duomenimis, 2020 m. pradžioje didžiąją Biržų r. sav. žemės fondo dalį sudarė žemės ūkio naudmenos (63,5 proc.), jų dalis buvo didesnė nei vidutiniškai Panevėžio apskrityje (60,3 proc.) bei šalyje (52,1 proc.). VĮ Žemės ūkio informacijos ir kaimo verslo centro (toliau – ŽŪIKVC) duomenimis, vidutinis ūkininko ūkis savivaldybėje 2020 spalio 1 d. siekė 26,55 ha ir buvo vienas didžiausių apskrityje. Savivaldybė šalies mastu turi daugiausiai ekologinių ūkių (144 vnt.), iš kurių 91 proc. – augalininkystės ir gyvulininkystės ekologiniai ūkiai, 2 proc. – bitininkystės ūkių, 7 proc. – produkcijos perdirbimo ūkiai (ŽŪIKVC, 2020).

Biržų rajono savivaldybės plėtros 2023-2030 m. strateginiame plane (2023) žemės ūkis priskiriamas prie pagrindinių prioritetų, kadangi tai viena pagrindinių rajono ekonominių veiklų, tačiau žemės ūkio sektoriaus orientacija į mažą pridėtinę vertę kuriančius produktus daro šį sektorių nepatraukliu. Plėtros plane (2023) numatoma vystyti tvarų ir konkurencingą žemės ūkį bei alternatyvias veiklas kaimo vietovėse. Biržų rajono savivaldybės teritorijos bendrajame plane (2021) akcentuojama, jog savivaldybės teritorijoje turizmo ir rekreacijos veikla yra perspektyvi ekonomiškai išnaudojant silpnesnes kaimiškas seniūnijas, skatinant kaimo turizmo organizavimą. Pagal pagrindinius Biržų rajono teritorijai galiojančių strateginio ir teritorijų planavimo sprendinius tampa aišku, jog viena iš rajono vizijų yra didinti kaimiškųjų teritorijų patrauklumą, tvarkyti teritorijas, o žemės ūkis yra vienas iš prioritetų.

Europos Sąjunga, siekdama spręsti panašias problemas, susijusias su žemės ūkiu, su kuriomis susiduria ir Biržų rajono gyventojai, yra numačiusi priemonę, kuria siekiama didinti ūkių gyvybingumą ir visų tipų žemės ūkio veiklos konkurencingumą (Lietuvos kaimo..., 2015) – žemės konsolidaciją. Žemės konsolidacija Žemės įstatyme (1994) apibrėžiama, kaip žemėtvarkos dalis, kai kompleksiskai pertvarkomos tam tikroje kaimo gyvenamosios vietovės teritorijoje esančių žemės sklypų ribos, šiuos žemės sklypus sujungiant taip, kad būtų suformuotos racionaliai tvarkomos žemės ūkio valdos, pagerinta jų struktūra, sukurta reikiama kaimo infrastruktūra ir įgyvendinti kiti žemės ūkio, kaimo plėtros ir aplinkos apsaugos politikos tikslai ir uždaviniai. Žemės konsolidacijos metu galimos įgyvendinti priemonės, kaip ūkių konkurencingumo didinimas stambinant žemėvaldas, blogos būklės melioracijos įrenginių sutvarkymas, vietinės reikšmės kelių sutvarkymas, reikiamos kaimo infrastruktūros gyventojams sukūrimas, rekreacinių ir kaimo turizmo išteklių gerinimas ir panašūs tikslai, susiję su žemės ūkio ir kaimo plėtra (Žemės konsolidacijos..., 2005). Žemės konsolidacija 2014-2020 metų Europos

Sąjungos finansavimo laikotarpiu buvo finansuojama pagal Lietuvos kaimo plėtros 2014–2020 metų programos priemonę „Investicijos į materialųjį turtą“ veiklą „Parama žemės konsolidacijai“. Prieš tai minėtos priemonės įgyvendinimo taisyklėse (2015) nurodoma, jog pagal veiklą remiamas žemės konsolidacijos projektų rengimo organizavimas, rengimas ir įgyvendinimas (įskaitant natūralių žemės sklypų ribų pertvarkymą), viešųjų erdvių ir viešosios infrastruktūros sutvarkymas, o finansuojama gali būti 100 proc. visų tinkamų finansuoti išlaidų. Nacionalinės mokėjimo agentūros (NMA) duomenimis, Lietuvos kaimo plėtros 2014–2020 metų programos (KPP) priemonei „Investicijos į materialųjį turtą“ veiklai „Parama žemės konsolidacijai“ finansavimo periode buvo skirta 3 349 510 Eur paramos lėšų. Lietuvoje 2014–2020 metų laikotarpiu buvo įgyvendinti 8 žemės konsolidacijos projektai ir įsisavinta 3 197 456 Eur. Buvusiame finansiniame periode liko numatytų ir nepanaudotų lėšų suma 152 054 Eur, kurių galimai naujiems projektams neužtektų, todėl reikalinga ruošti, planuoti ir laukti naujo finansinio laikotarpio.

Žvelgiant plačiau Jungtinių Tautų Maisto ir Žemės ūkio organizacijos (toliau – FAO) 2022 metų studijoje (FAO, 2022) žemės konsolidacija, apibrėžiama kaip plačiai taikoma priemonė, skirta nuosavybės teisių struktūrai koreguoti derinant savininkus ir naudotojus. Strateginiuose žemės konsolidacijos dokumentuose turėtų būti paaiškinama, kaip išsikelti žemės konsolidacijos tikslai turėtų būti pasiekiami, taip pat nurodomi konkretūs kriterijai, leidžiantys apibrėžti prioritetines pertvarkymo teritorijas ir kartu pasiekti teritorijos, vietovės ar šalies strateginius tikslus (Veršinskas ir kt., 2020). Gečaitė ir Jankava (2017) išskiria, jog žemės konsolidacijos projektai galėtų būti naudojami įgyvendinant aplinkos apsaugos tikslus prisidedant prie dirvožemio erozijos mažinimo; drenažo įrenginių išdėstymo; biologinės įvairovės išsaugojimo; oro taršos mažinimo; tinkamų sklypų formavimo ir kraštovaizdžio atnaujinimo. Žemės konsolidacijos projektų metu kuriama ir tvarkoma vietos infrastruktūra (viešosios infrastruktūros kūrimas bendruomenėms, kelių tvarkymas ir kt.), žemėvaldų stambinimas padeda kurti tvarius ir patrauklius kaimus gyventojams (Lazíková ir kt., 2018). Lenkijoje žemės konsolidacijos projektų sprendiniais kultūros ir kraštovaizdžio objektus numatoma pritaikyti turizmo ir rekreaciniais tikslais, nederlingas žemės ūkio paskirties žemes apželdinti mišku, numatyti patogius privažiavimus prie sklypų, žemės naudojimo būdus pritaikyti prie gamtinių sąlygų bei išsaugoti aplinkosauginiu aspektu aukštos vertės miškus, krūmynus ir pievas, reikalingus biologinės įvairovės gyvavimui (Kupidura, 2010). Danijoje žemės konsolidacijos projektai įgyvendinimi trimis pagrindiniais tikslais - projektų planavimas (pvz. planuojant greitkelių statybą), gamtos atkūrimo projektai ir privačių savininkų vykdomi projektai), o nuo 2020 metų įgyvendinami ir skatinami integruoti žemės konsolidacijos projektai orientuoti į žemės ūkio plėtrą, gamtos išsaugojimą bei rekreacinių vertybių kaime kūrimą (Veršinskas ir kt., 2020). Serbijoje žemės konsolidacijos tikslai siejami su didelio masto infrastruktūros projektais ir žemės ūkio plėtra, o projekto metu apjungiami žemės sklypai mažinant susiskaidymą, pertvarkomas lauko kelių tinklas ir (ar) įrengiami keliai, tvarkomos drenažo ir drėkinimo sistemos, atliekami veiksmai, mažinantys dirvos eroziją (Veršinskas ir kt., 2020).

Iki šiandien Biržų rajono savivaldybėje įgyvendintas tik vienas žemės konsolidacijos projektas 2014 metais Kvetkų kadastro vietovės Palaidžios, Gervelėnų, Kvetkų, Roviškėlių, Gačionių, Roksalės, Medikių kaimuose ir jų dalyse Lietuvos kaimo plėtros 2007–2014 metų finansavimo laikotarpiu. Bendras projekto teritorijos plotas – 818,16 ha. Žemės konsolidacijos projekto teritorija buvo sudaryta iš dviejų didelių masyvų: 246,63 ha, 568,16 ha, ir 2 pavienių sklypų, o visą tai sudarė 86 sklypus, kurie priklausė 40 projekto dalyvių. Žemės savininkai pageidavo sujungti jų žemės sklypus, pagerinti kelių tinklą, buvo išreikšti pageidavimai suprojektuoti privažiavimus prie jų sklypų, patikslinti žemės sklypų ribas ir atnaujinti kadastro duomenis atliekant tikslus kadastrinius matavimus. Įgyvendinus projektą, suformuoti 50 naujų sklypų, pertvarkytas kelių tinklas ir įgyvendinti kiti projekto sprendiniai, susiję su projekto dalyvių pageidavimais. Su pirmu ir paskutiniu žemės konsolidacijos projektu žemės ūkio ir kaimo plėtra panaudojant ES teikiamą finansinę priemonę baigėsi, o kitu Lietuvos kaimo plėtros 2014–2020 metų finansavimo laikotarpiu daugiau nebuvo inicijuojami ir rengiami tokio pobūdžio projektai Biržų rajone. Biržų rajone yra potencialių kadastro vietovių, kur būtų galima įgyvendinti žemės konsolidaciją, tačiau svarbu įvertinti valstybės teikiamas ribotas finansines galimybes ir nuspręsti, kur šią priemonę panaudoti būtų efektyviausia žvelgiant kadastro vietovių lygmenyje. Tyrimas atliekamas siekiant nustatyti, kurioje Biržų rajono kadastro vietovėje žemės konsolidacijos projektas būtų efektyviausias ir duotų didžiausią ekonominę, aplinkosauginę ir socialinę naudą.

Tyrimo tikslas – nustatyti kurioje Biržų rajono savivaldybės kadastro vietovėje būtų efektyviausia atlikti žemės konsolidacijos projektą siekiant strateginių tikslų.

Iškeltam tikslui pasiekti sprendžiamas **uždavinys**:

1. Atlikti Biržų rajono kadastro vietovių, kuriose būtų galima atlikti žemės konsolidaciją, daugiakriterinę analizę siekiant nustatyti, kurioje ar kuriose vietovėse būtų efektyviausia įgyvendinti ŽK projektą.